

IZ ŠKOLSKE PRAKSE

NEKA ZAPAŽANJA O UČENIČKOJ PISMENOSTI

Ivan Sović

Poučavati i učiti učenike materinski jezik težak je i odgovoran zadatak. Uspješno ga mogu obaviti samo oni nastavnici koji znaju i vole svoj predmet. Samo stručnost i ljubav prema jeziku daju dobre rezultate.

Među ostalim zadacima nastave hrvatskosrpskog jezika nalazi se i osposobljavanje učenika u pismenom izražavanju. Radi toga ovom pitanju moraju posvetiti izuzetno veliku pažnju svi oni koji predaju ovaj predmet u školama, ali i ostali nastavnici.

Desetgodišnje iskustvo u radu potaklo me da napišem nekoliko primjedaba o teškoćama i rezultatima u nastavi našega jezika.

Postojeće stanje i stupanj pismenosti ne zadovoljava, osim vrlo rijetkih izuzetaka. Tuže se nastavnici viših razreda osnovne škole, nastavnici škola II stupnja, nastavnici na fakultetima i dr. Ali često se i na tome ostaje.

Tko je kriv i gdje leže uzroci slabom usmenom i pismenom izražavanju u našim školama, i uopće u našem društvu? Ima, bez sumnje, subjektivnih faktora, ali i mnogo više i faktora objektivne prirode. Navest ću samo neke razloge koji su uzrok slabom pismenosti i usmenom izrazu naših učenika, i ljudi uopće.

Nastavu još uvijek izvode nestručni nastavnici. Upravo je nevjerojatno kako u osnovnim školama nastavu hrvatskosrpskog jezika preuzimaju na sebe mnogi ljudi bez obzira na to da li su za to osposobljeni ili ne. Zato se ne treba čuditi slabom uspjehu u nastavi jezika.

Preopterećenost nastavnika vrlo je ozbiljan problem i zapreka u nastavi materinskog jezika. Ovaj je predmet vrlo kompleksan i ima mnoga područja, što zahtijeva mnogo vremena za pripremanje, praćenje stručne literature, i literature uopće, pismeni ispiti i ispravak zadaća i dr.

Učenici su također opterećeni velikim obiljem građe. Oni koji hoće učiti i svladati sve što se traži u školi nemaju mogućnosti da sve nauče. Dijete je opterećeno, iako ulaže napor, ne postiže veći uspjeh i postaje nezadovoljno i pomalo obeshrabreno. Koliko domaćih zadaća moraju pisati naši učenici od najnižih do viših razreda osnovne škole, a da ih nitko ne ispravlja?! Ništa bolja situacija nije ni u školama II stupnja. Domaće zadaće često pišu svi ukućani i susjedi, ili se masovno prepisuju. Takve učeničke obaveze više štete nego što koriste!

Nedovoljna razradenost nastavnog plana i programa doprinosi slabijem uspjehu u nastavi. Program je u osnovi dobar, ali nedovoljno razrađen i zahtijeva odličnog stručnjaka i metodičara. Toga, na žalost, nema i ostvarenje je loše.

Pogrešno shvaćanje udžbeničkih novina i nedovoljna stručna sprema daju posve suprotne rezultate, nego što bismo očekivali.

Naopako shvaćeno antigramatiziranje u zadnje vrijeme već danas pokazuje svoje posljedice. Dobri nastavnici bili su zbunjeni povikama, a slabima je pogodovalo da ne rade ono što ne vole i sami ne znaju. Ovdje treba naročito naglasiti nakaradno shvaćanje da učenik uči materinski jezik u kući i da ga u školi »ne treba« opterećivati kojekakvim sitnicama. Pod utjecajem takvih gledanja doživljavamo u školama da roditelji prigovaraju nastavnicima što njihova djeca imaju slabe ocjene iz materinskog jezika.

Svjedoci smo u naše vrijeme potiskivanja materinskog jezika na račun drugih predmeta. Često se gubi iz vida da dobra nastava materinskog jezika olakšava rad i u ostalim predmetima, a obrnuto shvaćanje otežava nastavu i u drugim predmetima. Nije rijedak slučaj da u nekim školama dobar nastavnik ulaže mnogo u nastavi jezika, ali drugi ga ne podržavaju i ne vode dovoljno računa o jeziku kojim se služe oni u nastavi i učenici. Dakle, jedni stvaraju, a drugi razgrađuju. Bez prave suradnje i razumijevanja neće biti uspjeha!

Novi sistem financiranja i bodovanje u prosvjeti destimulira nastavnike jezika. Ispravak zadaća po tom sistemu gotovo se ne uvažava. Nastavnik mora ispravljati domaće i školske zadaće površno, jer se ovaj trud i vrlo važan i naporan posao ne vrednuje.

Prenatranost učenika u razredu pridonosi slabljenju kvalitete u nastavi. U razredu preko 40 učenika ne može se postići veći uspjeh. Zbog toga naša škola, pogotovo neobavezna, morat će se osloboditi masovnosti na račun kvalitete. Otvorimo neobavezne škole onima koji su sposobni, koji žele raditi i imaju takvo znanje da mogu uspješno pratiti daljnji tok nastave. Bez solidnih temelja nema kvaliteta!

Odnos društva prema prosvjeti još uvijek je nemaran. Primanja, odnosno materijalni položaj prosvjetnih radnika u našoj zemlji zaostaje za primanjima ljudi u privredi. Nije dovoljno samo o tome govoriti nego treba već učiniti odlučan zaokret. To bi se višestruko isplatilo. Bez dobre škole i nastave nema povećanja produktivnosti u privredi! Ali to nije važno samo priznati nego treba provesti u život!

Analiza stanja pismenosti učenika na prijamnom ispitu u lipnju 1965. i 1966.

U gimnaziji »Braća Hanžek« u Petrinji provodi se prijamni ispit iz hrvatskosrpskog jezika i matematike već nekoliko godina. Ispita su bili oslobođeni samo učenici koji su VII i VIII razred svršili s odličnim uspjehom. Cilj je bio da se utvrdi stvarno stanje znanja osnovaca iz dva ključna predmeta. Ispit iz hrvatskosrpskog jezika trebao je dati sliku pismenosti. Poslije pismenog dijela učenici su polagali usmeni dio ispita. Sve propuste ne mogu navesti. Svakako, ima i pozitivnih zapažanja, ali o njima sada neću govoriti.

Teme na prijamnom ispitu bile su slijedeće: »Jedno moje zamišljeno putovanje« i »Moje rodno mjesto«.

U dvije školske godine pristupilo je prijamnom ispitu 165 kandidata iz gradskih i seoskih škola (Petrinja, Sisak, Glina, Dvor, Kostajnica, Sunja, Blinja, Bačuga, Gora, Topolovac – mjesta na Baniji i u Posavini).

Uspjeh iz pismenog rada bio je slijedeći: odličan nitko, vrlo dobar 7, dobar 34, dovoljan 94, ukupno 135.

Učenici koji nisu postigli zadovoljavajući uspjeh u lipnju, mogli su pristupiti prijamnom ispitu krajem kolovoza. Dakle, organizirana je neka vrsta popravnog ispita.

Od svih prijavljenih kandidata za upis u I razred gimnazije u dvije godine odbijeno je 30 kandidata koji nisu mogli nastaviti daljnje školovanje zbog slabog znanja iz hrvatskosrpskog jezika i matematike.

Uspjeh nas je u velikom postotku razočarao, jer učenici donose u svjedožbama vrlo visoke ocjene iz svih predmeta. Međutim, već na I polugodištu u školama II stupnja dobivaju čak negativne ocjene. Zaključak je da je kriterij u osnovnim školama prenizak, ili u školama II stupnja previsok. Pokušajmo svi zajedno otkriti gdje je istina. Činjenica je da velika većina učenika ne potvrđuje svoje ocjene iz osnovne škole, nego ih smanjuje za nekoliko stupnjeva. Radi ilustracije navest ću neke konkretne primjere.

U VIII razredu osnovne škole učenici su imali ovakav uspjeh iz hrvatskosrpskog jezika:

odličan	:	26
vrlo dobar	:	44
dobar	:	43
dovoljan	:	23

U I razredu gimnazije isti učenici na I polugodištu imali su ovakav uspjeh: odlični: odličan 4, v. dobar 9, dobar 5, dovoljan 7 i nedovoljan 1;

v. dobri: odličan nitko, v. dobar 8, dobar 6, dovoljan 22 i nedovoljan 8; dobri: odličan i v. dobar nitko, dobar 13, dovoljan 14 i nedovoljan 15; dovoljni: odličan i v. dobar nitko, dobar 1, dovoljan 14 i nedovoljan 8.

Od 136 učenika pozitivno ocijenjenih u VIII razredu osnovne škole na I polugodištu u I razredu gimnazije bila su 32 učenika negativno ocijenjena. Smatram da je kriterij u osnovnim školama vrlo često preblag, da ne kažem kako se neki nastavnici i učitelji »razbacuju« u dijeljenju visokih ocjena. Time zavaravamo učenike, roditelje, društvo i sami sebe. Mnoge škole imaju vrlo velik uspjeh u statistikama, i na taj način stječu afirmaciju, ali prividnu i kratku, jer ih učenici ubrzo demantiraju u školama II stupnja.

Visoke ocjene u osnovnim školama često se opravdavaju obaveznošću ove škole. Ali to ne može i ne smije biti opravdanje za davanje visokih ocjena. Upravo ta obaveznost naše osnovne škole pogoduje većem broju učenika da

ne uče. Manji broj uči, jer želi nastaviti daljnje školovanje, zato »strše« u razredu, velika većina je pasivna i kriterij se srozava.

Nameće se ozbiljna potreba detaljne analize ocjenjivanja i kriterija u školama II stupnja, jer i ovdje sve nije najbolje. Ali to zahtijeva posebnu raspravu.

Mnogi učenici u osnovnoj školi ne znaju kako se piše sastavak (preko 70%), kako se komponira veća cjelina (62%), ne znaju označiti novi odjeljak (79%), izraz im je vrlo oskudan (64%), rukopis više nego loš (74%).

Pismeni sastavci svjedoče o nedopustivom nepoznavanju gramatike i pravopisa. Svjesni smo da učenik u osnovnoj školi ne može sve naučiti, a pogotovo ne pismenu kulturu. Pismenost se uči i usavršava čitav život. Ali ovdje se govori o osnovnoj pismenoj kulturi bez koje se ne može zamisliti daljnji nastavak školovanja.

Veći broj učenika griješi u pisanju velikih i malih slova, a naročito u pisanju pridjeva na -ski i -čki izvedenih od vlastitih imenica (Petrinjski, Sisački, Hrvatski, Hrvatsko Zagorje, posavska, banija, Posavski, Banijski itd.) To nisu pojedinačni slučajevi, nego se javljaju preko 50%. Takve greške javljaju se u I razredu gimnazije i nastavnik mora uložiti mnogo vremena i smišljenog rada da se ovaj nedostatak ublaži. Ponovne greške javljaju se u još većem postotku kada učenici prevode neki tekst s engleskog, njemačkog, ruskog i latinskog jezika. Navodim samo jedan primjer. Učenici su morali prevesti u I razredu gimnazije s latinskog na hrvatskosrpski jezik »De mari Hadriatico«. U dva paralelna razreda od oko 75 učenika pogrešno je napisalo malim slovom 42 učenika(ca) *Jadransko more*. U vrlo velikom postotku pišu malim slovom i riječ *Grci* i *Rimljani*.

Izgovor i pisanje suglasnika č i ć, dž i đ velik je problem. Gotovo preko 50% učenika griješi u pisanju navedenih suglasnika, odnosno svi oni koji su rođeni u kraju gdje se ovi glasovi ne razlikuju. Zaključak je jasan: učitelji i nastavnici jezika nisu posvetili dovoljno pažnje ovom problemu svojih učenika. Loše naučeno i primljeno pratit će ih čitav život i svi ćemo se ljutiti na učenike, a ne na one koji su najviše krivi.

Učitelj (nastavnik) mora sâm pravilno izgovarati i pisati navedene glasove da bi druge naučio. Znači, mora se u nastavi stalno ići od ortoepije pravopisu. Ali u praksi se tako ne radi i zato nije čudo što mnogi pišu i izgovaraju, ne samo u osnovnoj školi nego i u gimnaziji, na fakultetu, odnosno čitav život: *kuća, reči, doći, sjećati se, značiti, napadać, preporučiti* itd.

Pisanje glasovnih skupova *ije* i *je* sasvim je nesigurno. Poslužimo se opet malo statistikom. Od navedenog broja kandidata koji su pristupili prijamnom ispitu u tome griješi 62%. Najbolji način uklanjanja pogrešaka opet je pravilan izgovor nastavnika, a pogotovo u nižim razredima, pa će biti manje osnovaca i srednjoškolaca koji će pisati i izgovarati *ljep, uvijek, djete* itd.

Učenici gotovo masovno griješe u pisanju odrične riječice *ne*, npr. *nemože*, *nezna*, *nesmije*, *nevidim*, *nemogu*, odnosno preko 70%. Ali zato pišu *ne moguć*, *ne vidljiv*, *ne ženja* itd.

Ima ih dosta koji pišu *koi*, *moi*, *svoi*, zatim *četř*, *boles* i tako bismo mogli navesti čitav niz primjera više nego slabe pismenosti.

Rastavljanje rječi na kraju retka sasvim je anarhično. Nije rijedak slučaj da učenik prenese u drugi red samo suglasnik (*mogućno-st*, *vla-st* itd.). Nepravilno stavljaju znak za rastavljanje riječi na kraju i na početku retka. Ima i takvih koji ne stavljaju tačku na kraju rečenice. To nije neznanje, nego prevelik nemar.

Navest ću samo nekoliko primjera. Tema je glasila »Jedno moje zamišljeno putovanje«. Citiram tekst: »Najednom sam čuo tako zvonki glas. Počeo sam da kopam ali nisam mogo. Donio sam svoju bušilicu i počeo vrtati. Iskopao sam željezne rudaće. To je bilo jedan vrjedan pronalazak. Odajući dalje po mesecu naišao sam na jednu pećinu«. Ili drugi primjer: »Vrlo ću biti radostan kada budem na mjesec stigla sa naj savremenijim sredstvom za istraživanje svemira. Susreti ću se sa naj većim čovječjim dostignućima koje nije zamišljao u dugoj prošlosti«.

Radi ilustracije navodim jedan primjer pismenog rada s prijamnog ispita u lipnju 1965. Tema je glasila »Naš grad i njegova okolica«: »Svaki dan idem i u grad i izvan grada. Uvijek nešto novog vidim. Idući susretnem dve žene i čujem kako jedna drugoj kaže kolike su se zgrade podizale u ovoj Petrinji. A druga opet kaže sve se to gradi na naš račun. Samo ugnjetavaju seljake sa silnim porezom.

Te žene neznaju da te zgrade ukrašavaju naš gradić Petrinju. Svaki dan se izgrađuju nove zgrade i mašine. Kad se sjetimo kakova je Petrinja bila prije a kakova je danas. Kolike zgrade tvornice i škole i koješta mnogo.«

Komentar navedenim primjerima zaista nije potreban. Žalosno je što takvi slučajevi nisu osamljeni.

Mnogi učenici nedopustivo loše pišu, neuredni su i ne mare za vanjski izgled pismenog rada.

Budući da u petrinjske škole dolaze učenici iz Banije, Posavine i Pokuplja, javljaju se i specifične greške u izgovoru i pismu. Dobar nastavnik otkrit će ih i u nastavi postepeno uklanjati.

Petrinjeci griješe u prijeglasu i nastavnik jezika to mora uočiti i znati. Navest ću jedan primjer: Moj otac ponosi se konjom i tjera ga bičom.

Banijci gotovo uvijek vrše redukciju samoglasnika *i*, npr. *Marca je velka*. *Jovca kolko zna tolko i govori*, umjesto: *Marica je velika*. *Jovica koliko zna toliko i govori*.

Glagoski pridjev radni upotrebljava se u nekoliko varijanti. Evo tih deformiteta:

- umetanje suglasnika j: bijo, kupijo, radijo, vidijo,
- stezanje samoglasnika u dugo ā: znā, došā, pošā, rekā,
- stezanje samoglasnika u dugo ō: ošō, pošō, došō, išō,
- nezamijenjen suglasnik l: videl (vidil), čul, bil, rekel, nosil,
- umetanje suglasnika v: došavo, pošavo, znavo, ošavo.

Učenici griješe u pismu i govoru u 3. l. pl. sadašnjeg vremena, npr. *vidiju, čūjeju, hōćeju, nēćeju*, zatim govore *znāste, vidīste* itd.

Naveo sam samo neke primjere samo da pokažem kako je važno uočiti ovakve i slične razlike između lokalnog i književnog jezika, jer ćemo tek tako olakšati svojim učenicima da se oslobode provincijalizama, dijalektizama i jezičnih nepravilnosti koje steknu u obitelji ili kraju u kome žive. Ako ta borba i pomoć počne u I razredu osnovne škole i nastavi se kasnije, naši će učenici biti pismeniji i govorit će lijepim i pravilnim književnim jezikom. To i jest krajnji cilj nastave jezika. Dakle, valja utvrditi karakteristične gramatičke i pravopisne pogreške i sistematski ih uklanjati, pa rezultati neće izostati.

Nakon ovakve analize pisanog izraza osnovaca nije čudno da na usmenom ispitu, također, pokazuju mnogo praznina u poznavanju elementarnih jezičnih i pravopisnih pravila. Upravo zapanjuje kako velik broj učenika slabo čita, a naročito ćirilicu. O lijepom i izražajnom čitanju da se ne govori! Recitiranje je više nego slabo i loše.

Sve ovo dovoljno pokazuje s kakvim se teškoćama susreću nastavnici u gimnazijama. Nastavnik hrvatskosrpskog jezika u I razredu gimnazije mora biti velik majstor, znalac struke i pedagog da ublaži praznine u znanju učenika koje su donijeli iz osnovne škole i da obradi predviđeni program za I razred.

Dobar nastavnik, svjestan svih teškoća, na osnovu izvršene analize znanja učenika s kojima će raditi, stvara plan i program rada za I razred gimnazije kako bi olakšao učenicima koji žele da popune praznine i lakše se uključe u svladavanje programa I razreda. Samo smišljen i planski rad može uroditi plodom. Posebno ističemo da dodatna nastava u ovom poslu mnogo pomaže. Međutim, ubuduće bit će potrebno učiniti nešto više i konkretnije na ublažavanju prijelaza iz osnovne u škole II stupnja. Ovo vrijedi i za prijelaz iz škola II stupnja na viši stupanj, odnosno studij. O tome je bilo deklarativno dosta govora, ali sada je potrebno učiniti nešto stvarno. Razmatranje ovoga problema prelazi okvire ovog članka. Ipak, zadržat ću se na nekim pitanjima koja će olakšati rad učenicima i nastavnicima u gimnaziji.

U školama II stupnja treba proučavati gramatiku, pravopis i stilistiku sustavno i planski. To se već duže vremena ističe, ali se u praksi ne provodi, ili se ne provodi u dovoljnoj mjeri. Ne postoji razrađena metodika pismenih i usmenih vježbi. Udžbenici i priručnici iz jezika i stilistike gotovo i ne postoje za gimnazije. Sadašnja »Gramatika hrvatskosrpskog jezika« Brabec–Hra-

ste—Živković ne zadovoljava naše potrebe i zadaje velike teškoće učenicima i nastavnicima u nastavi i učenju. Ako želimo poboljšati kvalitetu nastave jezika i učenje u srednjim školama, potrebno je što prije štampati nove udžbenike i priručnike za nastavnike, tj. prema zahtjevima suvremene nauke o jeziku. Pravopis hrvatskosrpskog jezika namijenjen za srednje škole dobar je, ali bi trebalo za mlade nastavnike tiskati odgovarajući priručnik i upute za rad. Ako to ne učinimo u najskorije vrijeme, jedni će lutati, naročito mladi, a drugi će još dugo vremena zanemarivati ovo značajno područje hrvatskosrpskog jezika.

U posljednje je vrijeme nastava književnosti u gimnazijama poboljšana. Književni tekst postaje najvažniji u pristupu književnom djelu. Takvu orijentaciju u nastavnoj praksi potpomogli su, između ostalog, i udžbenici za I i II razred gimnazije, kao i priručnik za nastavnike (Frangeš i dr.: Pristup književnom djelu; Šicel-Rosandić: Pregled književnosti s čitankom i Frangeš i dr.: Pristup književnom djelu, priručnik za nastavnike). Ovo dovoljno potvrđuje potrebu izdavanja udžbenika i priručnika iz jezika i stilistike u školama II stupnja.

Revizija nastavnog plana i programa književnosti i jezika u gimnaziji vrlo je važno pitanje. Najnoviji program iz književnosti u SR Hrvatskoj primjenjuje se i dosta je dobar, ali nedostaje program iz jezika i stilistike, zatim pismenih i usmenih vježbi.

Bez dobrog nastavnog plana i programa, ponovno naglašavam, udžbenika, priručnika i pomoćne literature, nema uspjeha! Nastavni planovi i programi moraju postati metodika i bit će manje lutanja i traženja, u čemu naša škola i suviše obiluje. Nastavni program, i školu uopće, treba rasteretiti suvišnoga, a dati prednost bitnome. Prevelika borba za slobodom krije u sebi i dovodi često do nerada i anarhije. Dok se tačno ne utvrdi što se i koliko mora u pojedinom razredu obraditi, problemi će ostati bez rješenja.

Treba već jedanput jasno naglasiti da osnovna škola mora učenike solidno uvježbati u osnovnoj pismenosti, a škole II stupnja započeto nastaviti, razvijati i bogatiti. Međutim, dosadašnja praksa pokazuje posve drukčiju sliku.

Nekoliko riječi treba napisati i o programu hrvatskosrpskoga jezika, kako je sada postavljen u Programatskoj strukturi. Nije dobar. Demantira ga, u prvom redu, njegovo ostvarenje u nastavnoj praksi. Može se prigovoriti da i najbolji program mogu loše izvesti njegovi izvođači. Teško se pomiriti s konstatacijom da su svi nastavnici slabi provoditelji u život.

Program kakav je danas preopširan je. To je slabost svih naših programa u našim školama na svim stupnjevima. Ambiciozniji i sposobniji mogu građu proširivati, slabiji skratiti, a svima je omogućeno da rade onako kako misle da je najbolje. Jesmo li svi sposobni da ocijenimo u nepreciznom i neodređenom što je bitno, a što nije bitno? Mi i previše uvažavamo različna mišljenja o

tome što treba propisati i obraditi u osnovnoj školi. Po mom mišljenju krajnje je vrijeme da se kaže precizno i jasno što se mora obraditi u V, VI, VII i VIII razredu iz svakog područja hrvatskosrpskog jezika.

Ne smijemo izgubiti iz vida da je hrvatskosrpski jezik vrlo kompleksan u osnovnoj školi (jezik, pravopis, pismene i usmene vježbe, film) pa se često zapostavlja jedno područje na račun drugoga. Velika sloboda u praksi ne daje zadovoljavajuće rezultate. Dosadašnja analiza stanja pismenog i usmenog izraza naših osnovaca koji dolaze u gimnaziju, kao i prvih razreda gimnazije, zabrinjava. Nije mnogo bolja situacija ni u drugim stupnjevima naših škola! Ne može se sva krivnja baciti samo na nastavnike, jer i nastavni plan i program imaju u tome svoj udio.

Današnji program nemoguće je slobodno obraditi i trebalo bi povećati satnicu tjedno u V i VI razredu s 5 na 6 sati, a u VII i VIII razredu s 4 na 5 sati. Ako je to nemoguće, mora se prići revidiranju postojećeg programa, jer je prenatrpan i preopširan. Opterećuje učenike i nastavnike, što dovodi do površnosti i slabog znanja, odnosno onoga što smo pokazali u ovome članku.

Drugi narodi daju mnogo više sati tjedno nastavi materinskog jezika, naročito Sovjetski Savez. Zašto ne bismo i mi to učinili! Dobra i kvalitetna nastava jezika olakšava i omogućava bolji rad u ostalim predmetima i područjima.

Kada se zalažemo za rasterećenje nastavnog programa ili povećanje satnice u nastavi jezika, ne podržavamo krilaticu da je osnovna škola zabavište, odnosno da učenike ne treba opterećivati. Naglašavamo da nismo za pedocentrizam koji se suviše njeguje u našoj školi. Valja uvijek voditi računa o principu primjerenosti i o psiho-fizičkim sposobnostima učenika, ali naš osnovac mora jedan dio građe memorirati, naučiti napamet, ako je to potrebno. Život nije samo pjesma i igra, pa ne može biti ni škola. U protivnom odgajamo neradnike i lijenčine. To kasnije ostavlja mnogostruke posljedice i vrlo se teško otklanja.

Da bi se postigao bolji uspjeh u nastavi jezika, i u školi uopće, valjalo bi više računa voditi o izboru nastavnika i mijenjati organizaciju nastavničkih škola.

I sistem stručnih ispita treba iz temelja mijenjati jer ne odgovara potrebama i potpuno je zastario.

Nameće se ozbiljan zaključak da bez solidnih, stručno i pedagoški osposobljenih nastavnika škola ne može i neće ostvariti postavljeni program koji nije malen i beznačajan za čitavo društvo. »Stoga nastavu materinskog jezika samo u stručne ruke!« (Lj. Jonke: Neka opažanja o nastavi hrvatskosrpskog jezika u osnovnim školama, Pogledi i iskustva, Zagreb, 1963, broj 4, str. 11). Samo takvi nastavnici, s mnogo volje i napora, mogu unaprijediti kulturu usmenog i pismenog izraza naših učenika, što mora biti primarni zadatak svih naših škola na svim stupnjevima.

OSVRTI

NAPOMENE UZ TURCIZME

Povodom opširnog prikaza Škaljićevih Turcizama koji je napisao dr Ismet Smailović i objavio u 2. broju XIV godišta »Jezika« (str. 38 - 55) htio bih dodati dvije kratke napomene: o dvostrukosti roda jednog malog broja turcizama, koju je uočio Škaljić, ali je nije posebno istakao, i o različitosti samoglasnika u sufixsima i suglasnika u osnovama turcizama u različitim krajevima na području hrvatskosrpskog jezika.

U prvom slučaju radi se o trima kategorijama riječi koje su: 1) u Mostaru (ne znam da li i u cijeloj Hercegovini) ženskoga roda, a u Sarajevu i vjerojatno jednom dijelu Bosne srednjega roda, 2) u Mostaru ženskog, a u Sarajevu muškoga roda i 3) u Mostaru muškoga, a u Sarajevu srednjega roda.

U prvu kategoriju spadaju turcizmi: bismilla, -ē, bismille, -eta (početne riječi Kur'ana, »u ime Allaha«); čekmēdža, -ē, čekmēdže, -eta (škrinja); čerēča, -ē, čerēče, -eta (tanko pamučno ili svileno platno kućne proizvodnje); ćóša, -ē, ćóše, -eta (kut, rub); ćufta, -ē, ćufte, -eta (pečeno sjecano meso, »pohani šnicl«); ćúsēla, -ē, ćúsēle, -eta (učinjena goveda koža za don, potplat); dēba, -ē, dēbe, -eta (drvena izdubena okrugla posuda s poklopcem, a može biti i metalna); džēmre, -eta (promjena u temperaturi koja nastaje, po narodnom vjerovanju, u našim krajevima u havi [zraku] 19. veljače, u vodi 26. veljače i u zemlji 5. ožujka. Kaže se obično: Pala [ili udarila] džemera u havu, vodu, zemlju, ili u šali: u novčanik); džūbba, -ē, džūbbe, -eta (dugi kaput od crne čohe, posebnog kroja, kao nošnja hōdžā na ulici); Džūdzā, -ē, džūdzē, -eta (patuljak; u Mostaru samo u muslimanskom prezimenu!); džuzlēma, -ē, džuzlēme, -eta (vrsta slatke pite, savijače); erēnda, -ē, erēnde, -eta (ribež, trenica); hāšūre, -ā, (mn.), āšūre, -eta (slatko jelo [kompot] koje se pravi za 10. dan mjeseca muharema, po muslimanskom, lunarnom kalendaru); hisa, -ē, hise, -eta (dio); igda, -ē, igde, -eta (vrsta mirišljive vrbe, *Elaeagnus angustifolia* L.); istihára,

-ē, istiháre, -eta (posebna molitva koja se obavi pred spavanje, sa željom da san dadne odgovor za ono što klanjač želi saznati za se ili za drugu osobu); kibla, -ē, *kible, *kible, -eta (smjer u pravcu hrama Čabe u Meki, kamo se muslimani okreću licem prigodom obavljanja molitve, namáza). U srednjem rodu samo u kosim padežima: okrenuvši se prema kibletu (krbletu); kúbba, -ē (kúbe, -eta (kupola); lepēza, -ē, lepēze, elpēze, -eta (vjetrulja, hladilica, mahaljka, ventula [u Dalmaciji]); mēza, -ē, mēze, -eta (prismok uz piće); munára, -ē, mináre, -eta (toranj uz džamiju, s kojega mujezin doziva na molitvu); nešēsta, -ē, nešēste, nišēste, -eta (pšenični škrob u prahu); palúza, -ē, palúze, -eta, (kompot od voća s razmućenom nešestom, zajedno s kuhanom); pērda, -ē, pērde, -eta (zastor, zaklon, drvena ograda oko stepeništa, kóta na dršku muzičkih instrumenata na kojima se zvuk proizvodi trzanjem metalne žice); sēfta, -ē, sēfte, -eta (prvi pazar prvog kupca jednog dana. Trgovac bi uvijek rekao prvom kupcu kad bi nešto pazario: Od tebe sefta, od Boga beričet [blagoslov]!); silla, -ē, sille, sinle, -eta (šamar, ćuška, zaušnica); súra, -ē, sūre, -eta (poglavlje u Kur'anu; ima ih svega 114); šerēfa, -ē, šerēfe, -eta (galerija na munari, džamijskom tornju); šilta, -ē, šilte, šiljte, -eta (vuneni ili pamučni madrac); šiša, -ē, šíše, -eta (strop, plafon); škēmba, -ē, škēmbe, -eta (drob, burag); tenēča, -ē, tenēče, -eta (lim); tēsta, -ē, tēste, -eta (deset komada bilo čega, garnitura od 10 komada, npr. testa ili teste kašika); testēra, -ē, testēre, -eta (pila); tóba, tēvba, -ē, (pokajanje), tóbe, -, »doći na tóbe« ili »tóbe se doći« (pokajati se); tūrba, -ē, tūrbe, -eta (grobnica, mauzolej); zērda, -ē, zērde, -eta (u vodi i šećeru ili među kuhana riža). U Škaljićevu rječniku nema riječi: ćufta, ćúsela, džemra, igda, istihara, šilta, testa, turba i zerda u ženskom rodu niti riječi *kible, -eta u srednjem rodu.

U drugu kategoriju spadaju turcizmi: māfile, g. māfilā (samo u množini), māhfil, -a (kor, galerija u džamiji); minbēra, -ē, minber, -a (govornica, propovjedaonica u džamiji); pēndžera, -ē, pēndžer, -a (prozor);